

МОНГОЛ УЛСЫН ГАДААД ХУДАЛДАА, ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТЫН ОРЧИН: ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ БА ХЭТИЙН ТӨЛӨВ

ENVIRONMENT OF FOREIGN TRADE AND INVESTMENT IN MONGOLIA: CURRENT STATE AND PERSPECTIVES

Илтгэгч: Д. Даваасамбуу, С. Бадрал,
Presentation by: Dalrai Davaasambuu and Suren Badral

ОРШИЛ

Монгол бол гадаад худалдаанаас бараг 100% хамааралтай цөөн улсын нэг юм. Иймээс гадаад худалдаа, хөрөнгө оруулалтын үр ашгийг дээшлүүлэх асуудал нэн тэргүүний зорилт болгон, гадаад бодлогынхоо суурь үндэс болгох учиртай байна. Ийм байх ёстойг Япон, Герман, Нидерланд, БНСУ, Чех зэрэг олон олон орны жишээ харуулдаг.

Өнөөгийн нөхцөл байдал

Монгол Улсын гадаад худалдааны нийт эргэлт 2018 оны байдлаар \$12.9 тэрбум болж, түүний дотор экспорт \$7 тэрбум болсон байна Энэ нь бараг Монгол улсын ДНБ-тэй тэнцэж буй хэрэг юм. (Хүснэгт №1).

Хүснэгт №1: Гадаад худалдааны бараа эргэлт

(мян.ам.доллар/thous USD)				
Үзүүлэлт	Description	2017 он	2018 он	Харьцуулсан хувь (%)
НИЙТ БАРАА ЭРГЭЛТ	TOTAL FOREIGN TRADE TURNOVER	10,537,915.4	12,886,561.6	122.3
A.Экспорт	A.EXPORT	6,200,593.0	7,011,757.8	113.1
1.Валютын төлбөртэй бараа	1.Trade paid in hard currency	6,075,342.3	6,953,876.9	114.5
2.Боловсруулсан бараа	2.Processed goods	5,368.6	4,017.0	74.8
3.Тусламжийн бараа	3.Aid commodity supplied	0.0	40.7	0.0
4.Төлбөрт зориулсан бараа	4.Commodity for payment	59,420.7	0.0	0.0
5.Резэкспорт	5.Re-export	57,407.5	53,612.1	93.4
6.Бусад	6.Other	3,053.8	211.1	6.9
Б.Импорт	B.IMPORT	4,337,322.4	5,874,803.8	135.4
1.Валютын төлбөртэй бараа	1.Trade paid in hard currency	4,025,661.9	5,452,522.3	135.4
2.Бараа солилцоо	2.Barter trade	533.3	436.3	81.8
3.Тусламжийн бараа	3.Aid commodity supplied	21,531.9	61,694.3	286.5
4.Хөрөнгө оруулалтаар нийлүүлсэн бараа	4.Commodities imported as investment	206,358.3	176,786.4	85.7
5.Гадаадын зээлийн хөрөнгөөр нийлүүлсэн бараа	5.Commodity supplied by loan	55,742.3	161,705.2	290.1
6.Боловсруулсан бараа	6.Processed goods	20,292.3	12,386.5	61.0
7.Реимпорт	7.Re-import	4,877.9	6,164.6	126.4
8.Бусад	8.Other	2,324.5	3,108.2	133.7
В.Сальдо(А-Б):	C. Balance(A-B)	1,863,270.6	1,136,954.0	61.0
Г.Импортыг экспортоор нөхөх коеф ((А/Б)*100)	D. index(A/B)*100	143.0	119.4	83.5

Өнөөгийн нөхцөл байдал

Манай улсын төлбөрийн тэнцэл ихэнх тохиолдолд алдагдалтай байгаа бөгөөд 2018 оны хувьд урсгал ба хөрөнгийн тэнцэл 2.1 тэрбум долларын алдагдалтай байна ([Хүснэгт №2](#)). Хөгжлийн шаардлага, хэрэгцээний улмаас олон жилийн туршид энэхүү алдагдал их бага хэмжээгээр гарч байсан нь Монголын гадаад зээл, гадаадын хөрөнгө оруулалт (ХО)-ыг нэмэгдүүлэхэд хүргэсэн байна.

Хүснэгт №2: Монгол Улсын төлбөрийн тэнцэл (сая ам.доллар)

Үзүүлэлт	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
I. УРСГАЛ ДАНС	-342	-885	-4,512	-5,381	-4,732	-1,934	-948	-700	-1,155	-2,207
Орлого	2,583	3,733	5,050	5,020	4,886	6,468	5,515	5,978	7,141	8,461
Зарлага	2,925	4,618	9,563	10,400	9,618	8,402	6,463	6,678	8,297	10,668
1.А Бараа ба үйлчилгээний худалдаа	-332	-475	-3,517	-4,456	-3,918	-1,111	-153	0	278	-1,303
Орлого	2,298	3,394	4,577	4,452	4,478	6,078	5,135	5,605	6,801	7,668
Зарлага	2,630	3,869	8,094	8,908	8,396	7,189	5,288	5,605	6,523	8,971
1.А.а Бараа	-178	-172	-2,669	-3,030	-2,608	178	563	1,338	1,490	676
Экспорт	1,881	2,908	4,056	3,800	3,789	5,471	4,446	4,804	5,834	6,557
Импорт	2,059	3,080	6,725	6,830	6,397	5,293	3,884	3,466	4,345	5,881
1.А.б Үйлчилгээ	-154	-303	-848	-1,426	-1,310	-1,289	-715	-1,338	-1,212	-1,978
Орлого	418	486	521	652	689	607	689	801	966	1,112
Зарлага	571	789	1,369	2,077	1,999	1,896	1,404	2,139	2,178	3,090
II. ХӨРӨНГИЙН ДАНС	160	152	130	142	141	136	116	91	78	92
Орлого	160	153	134	144	143	136	117	94	82	93
Зарлага	0	1	4	2	2	1	1	3	4	2
Урсгал болон хөрөнгийн данс	-181	-733	-4,382	-5,238	-4,591	-1,799	-833	-609	-1,078	-2,115

Эх сурвалж: Монголбанк

ТӨЛБӨРИЙН ТЭНЦЭЛ

Өнөөгийн нөхцөл байдал

- Өнгөрсөн оны эцсийн байдлаар гадаадын нийт зээлийн үлдэгдэл 28.7 тэрбум доллар, үүнээс компани хоорондын өр 9.2 тэрбум ам доллар байна.
- Нийт зээлийн дотор Засгийн газрын зээлийн өрийн үлдэгдэл 7.2 тэрбум доллар, үүнээс бонд гаргах замаар бий болгосон өрийн үлдэгдэл 2.9 тэрбум байна. ([Хүснэгт №3](#)).

Хүснэгт №3: НИЙТ ГАДААД ӨРИЙН СТАТИСТИК, Салбараар (мянган ам.доллар)

Үзүүлэлт	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Засгийн газар	1,882,167.8	2,043,338.7	3,599,340.8	3,534,577	3,500,795	3,759,859	4,868,606	7,320,975	7,184,193
Төвбанк	273,602.4	267,689.0	571,488.7	1,130,456	1,570,355	1,959,643	1,790,751	2,025,079	2,030,222
Хадгаламжийн байгууллага (Төв банкнаас бусад)	512,018.1	739,836.7	1,176,045.3	1,375,810	1,762,182	2,128,504	2,417,380	2,194,264	2,230,371
Бусад салбарууд	1,474,276.2	1,904,686.6	2,836,099.5	3,198,699	3,976,579	3,748,947	8,121,485	7,955,844	8,041,874
Нийт гадаад өр	7,127,788.7	10,908,305.8	17,210,529.5	19,829,657 10,590,115	21,850,516 11,040,606	22,717,817 11,120,864	24,624,500 7,426,277	27,492,657 7,996,494	28,714,887 9,228,228
Үүнээс: Шууд хөрөнгө оруулалт: Компани хоорондын зээллэг	2,985,724.2	5,952,754.8	9,027,555.2						

Эх сурвалж: Монголбанк

НИЙТ ГАДААД ӨРИЙН СТАТИСТИК

НИЙТ ГАДААД ӨРИЙН СТАТИСТИК

Үлдэх нь үндсэндээ 1990 оноос хойшхи хөгжлийн албан ёсны гэрээ хэлэлцээрүүдээр түнш орнууд, олон улсын байгууллагууд (ОУБ-ууд)-аас авсан зээл байна ([Хүснэгт №4](#)).

Хүснэгт №4: Засгийн газрын гадаад зээлийн 2015-2018 оны жилийн эцсийн үлдэгдэл

	Зээлдүүлэгч гадаад орон, Олон Улсын байгууллага	2015 он	2016 он	2017 он	2018 он
1	Япон	988.9	1,568.4	2,580.9	2,895.2
2	Солонгос	98.4	168.4	192.1	339.2
3	Хятад	718.1	1,091.3	1,232.7	1,823.7
4	Герман	197.2	242.8	263.4	284.2
5	Азийн Хөгжлийн банк	1,327.7	1,804.1	2,430.9	3,250.1
6	Дэлхийн банк	869.0	1,050.0	1,398.9	1,500.6
7	Нордикийн хөгжлийн сан	53.6	62.2	64.4	65.5
8	Арабын Эдийн засгийг хөгжүүлэх Кувейтын сан	83.8	96.8	85.3	81.9
9	Хөдөө аж ахуйг хөгжүүлэх олон улсын сан	45.2	56.9	61.0	68.0
10	Абу-Даби сан	12.2	13.5	11.4	10.5
11	Испани	16.2	17.0	16.2	14.1
12	Итали	-	-	-	-
13	Олон Улсын Валютын сан	-	-	-	-
14	Франц	31.9	38.9	43.3	43.7
15	Финлянд	-	-	-	-
16	Бельги	10.0	12.0	13.3	13.9
17	Болгар	-	-	-	-
18	Энэтхэг	53.5	67.7	66.5	74.4
19	Польш	0.1	-	-	-
20	Орос	-	-	-	-
21	Швед	4.7	5.0	4.0	3.3
22	Австри	54.6	86.0	103.7	140.9
23	Европын хөрөнгө оруулалтын банк	-	5.2	5.8	21.2
24	Швейцарын Кредит свисс банк	-	597.5	582.5	570.9
	Нийт дүн	4,565.1	6,983.7	9,156.3	11,201.3

Өнөөгийн нөхцөл байдал

Хоёрдахь дүгнэлт бол Монгол
Улсын экспортын дийлэнх нь уул
уурхай, МАА-н түүхий эд байна

МАА-н түүхий эд

- 66.5 сая малаас гарах үндсэн түүхий эдийг бүрэн ашиглана гэвэл мах 434.6 мянган тонн, хонины ноос 33 мянган тонн, ямааны ноолуур 10.9 мянган тонн, арьс, шир 15 сая ширхэг болохоор байна. Эдгээрийг бүгдийг нь цуглуулж эргэлтэд оруулна гэвэл ойролцоогоор 3 их наяд гаруй төгрөг буюу 1.1 тэрбум ам доллар гарах юм. Нэг малчин өрхөд жил бүр дундажаар 17-20 сая төгрөг ногдохоор байна. ([Хүснэгт №5](#)).

Хүснэгт №5: МАА-н гаралтай түүхий эдээр нөөц бэлтгэх хөрөнгө, 2018 оны үнээр

Хүснэгт Б.1.

МАА -Н ГАРАЛТАЙ ТҮҮХИЙ ЭДЭЭР НӨӨЦ БЭЛТГЭХ ХӨРӨНГӨ, 2018 ОНЫ ҮНЭЭР

Хөнгөн үйлдвэрийн салбарууд	Хэмжих нэгж	Тоо хэмжээ /тн/	Шаардлагатай хөрөнгө /тэрбум төг/
1. Ноолуур боловсруулах	тн	10,945.1	985.1
2. Ноос боловсруулах	тн	37747.7	132.3
3.Мах боловсруулах	мян тн	197.3	1,368.6
4.Арьс шир боловсруулах	мян ш	15410.7	231.9
Нийт дүн			2,717.8

Хууль эрх зүйн орчин

Нэг. Хоёр хөрш

Худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагаандаа дэлхийн зах зээлийн үнэ, чөлөөт хөрвөх валют ашиглах, харилцан бие биендээ үндэсний нэн тааламжтай нөхцөл олгох зарчмуудыг Монгол Улс ба Хятад (1991 оны Худалдааны хэлэлцээр), Монгол Улс ба Орос (1993 оны Худалдаа, эдийн засгийн ажиллагааны тухай Засгийн газар хоорондын протокол) тохирч, улмаар дээд хэмжээний гэрээгээр баталгаажуулсан байна.

Хууль эрх зүйн орчин

Хоёр. Гуравдахь хөршүүд

Түнш орнууд, ОУБ-ууд Монгол улсад ХАЁТ олгож ирсний зэрэгцээ, гаалийн болон тарифын таатай орчин бүрдүүлж байна. Тухайлбал, Манай улсаас хоёр талаараа ЕХ-той (2007 оноос GSP+ тогтолцоогоор 7,200 гаруй бараа бүтээгдэхүүн гаалийн татваргүй экспортлох) болон Японтой (2016 оноос Эдийн засгийн түншлэлийн хэлэлцээр) байгуулсан хэлэлцээр нь **далайд гарцгүй Монгол улсаас дэлхийн бусад оронтой чөлөө худалдааны зохицуулалт хийх үлгэр загвар болжээ.**

Гааль, худалдааны тарифын түвшин

Гаалийн тарифын судалгааны дүнгээс үзэхэд бүх төрлийн түүхий эд, хагас боловсруулсан бүтээгдэхүүн үндсэндээ манай гол түншүүдэд татваргүйгээр ордог байна. Бэлэн бүтээгдэхүүний хувьд тодорхой хэмжээний гаалийн татвар байна. Тухайлбал, ОХУ манай сүлжмэл хувцас эдлэлд 10%, хивсэнд 20%, мах, махан бүтээгдэхүүнд 25%-н татвар ногдуулж байна ([Хүснэгт №6](#)).

Хүснэгт №6: ОХУ: МУ-ын гол нэрийн экспортын бараанд ногдуулж гаалийн татвар

Барааны код	Барааны нэр	Тариф		
		Ердийн	MFN	GSP
2529	Жонш	26	13	-
020220	Үхрийн хөлдүү мах	65	32,5	24,38
020500	Адууны шинэ, хөргөсөн ба хөлдүү мах	50	25	18,75
510121	Сэмлээгүй буюу самнаагүй хонины ноос	10	5	3,75
271600	Цахилгаан эрчим хүч	0	0	0
611012	Сүлжмэл хувцас, эдлэл	20	10	-
270112	Битумжсан нүүрс	5	2,5	-
1602	Мах, дайвар мах болон цусаар хийсэн бусад бэлдмэл, тэдгээрийн лаазалсан бүтээгдэхүүн	50	25	18,75
270119	Чулуун нүүрс	10	5	-
570241	Хивс	40	20	-
220860	Цагаан архи	112,56	56,28	-
630120	Хонины ноосон буюу мал, амьтны нарийн үс, ноосон хөнжил, аяны хөнжил	40	20	-
51	Ноос, мал, амьтны нарийн буюу бүдүүн үс, ноос, хялгас, адууны хялгасан ээрмэл, тэдгээрийн нэхмэл даавуу	10	5	-
220290	Согтууруулах биш бусад ундаа	49,57	24,79	-

Эх сурвалж: "Монгол улс, ОХУ хоорондын чөлөөт худалдааны хэлэлцээрийн төслийн үндэслэл", ГХЯ-ны захиалгаар хийгдсэн төслийн тайлан. УБ., 2012 т.63

Гааль, худалдааны тарифын түвшин

- Хятадын хувьд АНУ зэрэг том түншүүдтэйгээ хийж буй худалдааны шинэчилсэн хэлэлцээрийн хүрээнд тарифын хэмжээг багасгаж байгаа. Монголын хувьд ач холбогдолтой бараа бүтээгдэхүүний хувьд тарифын түвшин 5-6% орчимд байх төлөвтэй байна. Эдгээрээс гадна нэмүү өртгийн татвар байгаа.
-
- Хятад ердийн НӨАТ 13-18%, ОХУ ердийн НӨАТ 20% байна. Эдгээр нь Европын орнуудын төвшинтэй ойролцоо гэж ойлгогдохоор байна ([Хүснэгт №7](#)).

Хүснэгт №7: Худалдааны зарим гол түншүүдийн НӨАТ

Country	VAT Rate	Type	Which Goods and Services
Russia	20%	Standard	All other taxable goods and services
	16.67%	Reduced	Foodstuffs; livestock; certain children's supplies; medicine; water; books
	0%	Zero	Exports and associated services; suburban rail passenger transport (until 2029)
China	13%/18%	Standard	All other taxable goods and services
	9%	Standard	Retail; entertainment; hotel; restaurants; catering services; real estate and construction, telephony calls; postal; transport and logistic
	6%	Standard	Financial services and insurance; telephony and internet data; IT; technology; consulting
	3%		Chinese National Education Tax
	2%		Chinese Local Education Taxes
	3%		Construction services
	1%-56%	Luxury	Consumption tax applies to prescribed nonessential and luxury or resource-intensive goods (including alcohol, luxury cosmetics, fuel oil, jewellery, motorcycles, motor vehicles, petrol, yachts, golf products, luxury watches, disposable wood chopsticks, tobacco, certain cell and coating products), and it mainly affects companies involved in producing or importing these goods. The tax is calculated based on the sales value of the goods, the sales volume or a combination of the two. The proportional consumption tax rate is from 1% to 56% on the sales revenue of the goods. Exports are exempt.

Тээвэр, транзит тээврийн орчин

- Монгол, Хятадын засгийн газар хоорондын 2014оны 8 дугаар сарын 21-ний хэлэлцээр
- Монгол Улс, ОХУ-ын Засгийн газар хоорондын Төмөр замаар дамжин өнгөрөх ачаа тээвэрлэх нөхцөлийн тухай 2018 оны 06 дугаар сарын 08-ны өдрийн хэлэлцээр

СОРИЛТ, ХҮНДРЭЛҮҮД, ШИЙДЭЛ

- *Бүтээмжтэй ажлын байрны хэрэгцээ өсөж байна.*
- *Бэлдсэн мэргэжилтнүүдээ ашиглах шаардлага бас бий*
- *Дэд бүтцийн сул хөгжил хамгийн том сорилт*
- *Дотоод нөөц бололцоог дайчлах нь бас нэг сорилт*
- *Санхүүгийн нөөц ашиглах сорилт*

Бүтээмжтэй ажлын байрны хэрэгцээ

- Бүтээмжтэй, орлого сайтай ажлын байр нэн чухал байна. Судалгаанаас үзэхэд, 900 мянган төгрөгнөөс бага цалинтай ажиллагсад нийт хөдөлмөр эрхлэгчдийн ихээхэн хувийг эзэлж байна.
- Ажлын байрыг илүүтэй, харьцангуй тогтвортой хангадаг салбар нь ХАА, түүний дотор МАА, мөн тэдгээрийг түшиглэсэн салбарууд билээ.

Бэлдсэн мэргэжилтнүүдээ ашиглах шаардлага

- БНСУ, Япон, Чех, Унгар, Швед, Англи, Герман зэрэг Ази, Европын орнууд монголчуудыг ажил хөдөлмөр эрхлүүлж туршлагажуулж байна.
- Гадаадын техникийн туслалцаа, төрөл бүрийн зуучлах үйлчилгээ, зураг төсөл, ТЭЗҮ, аудит, санхүү, эдийн засгийн судалгаа зэрэгт жил бүр 200-300 сая ам доллар зарцуулж байна.

Дэд бүтцийн сул хөгжил хамгийн том сорилт

ТТ, ОТ зэрэг Говийн бүсэд төмөр зам бариагүйгээс асар их хэмжээний хөрөнгө гадагшилж байна. Манай төлбөрийн тэнцлийн үйлчилгээний балансыг харахад жилдээ бараг 915 сая ам.долларыг тээврийн хөлсөнд гадагш нь төлж байна (***Хүснэгт №8***)

Хүснэгт №8: Гадаад худалдаа, тээврийн төрлөөр

Хавсралт 15. Гадаад худалдаа, тээврийн төрлөөр
APPENDIX 15. FOREIGN TRADE TURNOVER, by transportation type

код	Тээврийн төрөл	Импорт, үнийн дүн мян.дол		Экспорт, үнийн дүн мян.дол	
		2017 он	2018 он	2017 он	2018 он
20	Төмөр зам	2,468,832.9	3,256,229.2	1,599,668.7	1,840,769.7
30	Авто зам	1,386,543.9	2,103,720.3	3,928,397.3	4,946,979.7
40	Агаар	338,065.8	356,608.8	671,978.1	223,410.1
51	Шуудан илгээмж	349.1	518.5	69.5	113.1
52	Бүүхиа шуудан	1,449.4	1,698.1	120.0	111.1
60	Холимог тээвэр	0.0	818.4		
70	Хөдөлгөөнт бус тээвэр	141,621.3	153,539.0	359.3	374.0
90	Бусад тээврийн хэрэгсэл	460.0	1,671.5		
Дүн		4,337,322.4	5,874,803.8	6,200,593.0	7,011,757.8

Хүснэгт №9: Цахилгаан эрчим хүчний импорт (мянган ам.доллар)

2716	Цахилгаан эрчим хүч.	Electrical energy.	мян.кв тц	1000 kWh	1,665,707.81	142,539.1
	БНХАУ	China			1,261,879.6	114,735.0
	ОХУ	Russian Federation			403,828.2	27,804.1

Дотоод нөөц бололцоог дайчлах нь бас нэг сорилт

Зах зээлийн харилцааны эхний жилүүдэд гаднаас зээл тусламжийг эрхэмлэдэг соёлыг халах талаар нийгмийн зөвшилцөлд хүрсэн гэж ойлгож байлаа. Гэвч энэхүү хандлага маань зарим нэгэн шалтгааны улмаас алдагдаж, дотоод боломжоо анзаарч, дайчлахын оронд бэлэнчилж гадаадын зээл тусламж хүсэх “соёл”-д эргээд автах шинж байна.

Санхүүгийн нөөц ашиглах сорилт

Аливаа төсөл хөтөлбөрийг Монголынхоо банк, санхүүгийн дотоод зах зээлээс бүрдүүлэх арга хэлбэрийг хайхын оронд “өндөр хүүтэй, хугацаа богино, хэмжээ бага” гэдэг болон бусад шалтгаанаар зайлсхийж, олон улсын санхүүгийн зах зээлээс хөрөнгө босгох, гадаадын зээл тусламж, хөрөнгө оруулалт авах тухай шийдвэр гаргаж, хэрэгжүүлж чадахгүй цаг алдаж байна.

САНАЛ, ЗӨВЛӨМЖ

- Нэг. Мал аж ахуй. МАА-н түүхий эдийг боловсруулж, эцсийн бүтээгдэхүүн болгон, гадаад дотоодын зах зээлд гаргах
- Хоёр. Уул уурхайн дэд бүтцийг хөгжүүлэх бодлогоо тууштай мөрдөж, ялангуяа төмөр зам, цахилгаан станц зэрэг дэд бүтцэд онцгой анхаарах

САНАЛ, ЗӨВЛӨМЖ

- Гурав. Шинжлэх ухааны салбар дахь хамтын ажиллагааг практик төвшинд гаргах
- Дөрөв. Европын холбоо болон Япон улс шиг манай барааг гаальгүй оруулдаг жишгийг манай бусад гол түншүүд анхаарах
- Тав. Мөнгө, төсөв, зээл хөгжлийн бодлого нь төлбөрийн тэнцлээ дэмжиж, экспортын үйлдвэрлэл үйлчилгээг, нэмүү өртгийн сүлжээг урамшуулах, валютын үрлэгэн тээвэр, ложистикийн бүтцэд өөрчлөлт, хувьсгал хийх

БАЯРЛАЛАА!

Гагцхүү аливаа асуудал, ялангуяа гадаад худалдаа, хөрөнгө оруулалт тойрсон үйл явцыг зөвхөн хууль дүрэм, олон улсын гэрээ хэлцлийн хүрээнд шийдэгдэнэ гэсэн хүлээлтийг бий болгож, үр дүнд хүргэдэг байх тийм соёлыг түншүүд, хөрөнгө оруулагчид та бүхэнтэй хамтран Монголын бизнесийн орчинд бүрдүүлж суулгах шаардлагатай байна. Та бүхний санал зөвлөмж нэн чухал юм.